

پارچه ابریشمین ساسانی، مدالیون ها و نفوذ آنها در شرق و غرب

دکتر علیرضا طاهری

دانشیار دانشگاه سیستان و بلوچستان

سرشناسه: طاهری، علیرضا، ۱۳۴۴
عنوان و نام پدیدآور: پارچه ابریشمین ساسانی مدالیون ها و نفوذ آنها در شرق و غرب

مولف: علیرضا طاهری

مشخصات نشر: زاهدان، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۷

مشخصات ظاهری: ۲۵۳ ص، مصور، جدول، وزیری.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۱۴۵-۷۵-۵

وضعیت فهرست‌ویسی: فیا

موضوع: ایران - صنعت و تجارت

موضوع: ایران - تاریخ - ساسانیان - ۲۲۶-۶۵۱ م.

طراح جلد: مریم خسرو

صفحه آرا: سحر ادبی

شناسه افزوده: دانشگاه سیستان و بلوچستان، مرکز چاپ و نشر

شناسه افزوده: University of Sistan and Baluchestan

رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ ط ۲ الف ۹۱، HD ۹

رده بندی دیویی: ۱۰۰/۱۴۵۶۷۷۳۹۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۱۷۳۲۸۷

دانشگاه سیستان و بلوچستان

ناشر: انتشارات دانشگاه سیستان و بلوچستان

پارچه ابریشمین ساسانی مدالیون ها و نفوذ آنها در شرق و غرب

دکتر علیرضا طاهری

چاپ: چاپخانه المهدی دانشگاه سیستان و بلوچستان

نوبت چاپ: اول، ۹۷، قیمت: ۲۱/۰۰۰ تومان، شمارگان: ۱۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۱۴۵-۷۵-۵

تمام حقوق چاپ و نشر این اثر طبق قرارداد محفوظ است، هرگونه چاپ و تکثیر از محتویات این کتاب بدون اجازه کتبی ممنوع است، متخلفان به موجب قانون حمایت از حقوق مولفان، مصنفان و هنرمندان تحت پیگرد قانونی قرار می گیرند.

فهرست مطالب

۱	مقدمه.....
۵	فصل اول - ساسانیان.....
۷	۱-۱- ساسانیان.....
۱۳	۲-۱- هنر ساسانی.....
۲۵	فصل دوم - پارچه‌های ابریشمین.....
۲۷	۱-۲- تاریخچه ابریشم.....
۳۵	۲-۲- پارچه.....
۳۷	۳-۲- تزیینات.....
۵۸	۴-۲- پارچه ساسانی.....
۶۹	۵-۲- پارچه‌های مسلمان.....
۷۵	۶-۲- تفرج سوار در سبیل.....
۷۸	۷-۲- صحنه شکار سوار با شامینی بر روی دست.....
۷۹	۸-۲- جانوران.....
۸۵	۹-۲- شئل (مانتو) راجر دوم.....
۱۱۱	فصل سوم - مدالیون.....
۱۱۳	۱-۳- مدالیون‌های مرواریدی.....
۱۲۸	۲-۳- شکار شاهی.....
۱۳۵	۳-۳- مدالیون‌های مرواریدی ساده.....
۱۳۹	۴-۳- پنجکنت.....
۱۵۵	۵-۳- کاخ و نقاشی دیواری افراسیاب.....
۱۵۷	۱-۵-۳- دیواره غربی.....
۱۶۲	۲-۵-۳- دیواره جنوبی.....
۱۶۸	۶-۳- مقبره خوشیانگ زو.....
۱۷۳	۷-۳- هنر ساسانی در هند و غار آجانتا.....
۱۸۲	۸-۳- مسیحیت و بیزانس.....
۲۱۹	۹-۳- تحول شکلی مدالیون‌های ساده مرواریدی.....

۲۲۸	 ۳-۹-۱- مدالیون با نوار مسطح
۲۳۱	 ۳-۹-۲- مدالیون های ترکیبی
۲۳۴	 ۳-۹-۳- مدالیون های پیچیده
۲۴۳	 فهرست منابع

مقدمه

هنر پارچه بافی ساسانیان یکی از امتیازات عالی حکومت ساسانی در بین کشورهای آن دوران به شمار می رود. هنر پارسیان و به ویژه ساسانیان آمیخته ای از نمادهای سلطنتی و مذهبی بوده است. استفاده از نشانه ها و نمادهای سلطنتی - از حیوانات رافعی و تخیلی گرفته تا گیاهان مقدس همچون درخت زندگی، تزیینات گیاهی، گل ها و فرم های تجریدی و هندسی - وجه چشمگیری داشته به نحوی که ظروف فلزی، نقش برجسته ها، گچ کاری ها و به ویژه پارچه های گرانبهای محصول کارگاههای دربار ساسانی را به تسخیر خود درآورده بودند.

صحنه های شکار شاهی، زندگانی نمادین سلطنتی همچون اردک، قرقاول، طاووس یا حیواناتی نظیر قوچ، گراز سرگز (از)؛ حیوانات تخیلی همانند سیمرغ، اسب بالدار، روبان شاهی و نقشمایه هایی نمادین از مختصات و مشخصات معروف هنر ساسانی می باشند.

تمامی نقوش یاد شده بر روی پارچه های ابریشمین ساسانی نقش بسته و به سایر سرزمین های هم عصر صادر و یا به صورت هدایی سیاسی عرضه شده و تاثیر بسیار زیادی بر هنر آن سرزمین ها و به ویژه صنعت پارچه بافی گذاشته اند.

علاوه بر ارزشمندی آثار هنری، پارچه ها و نقوش فاخر آنها، کنترل و تسلط ساسانیان بر جاده استراتژیک و تجاری ابریشم (که چین را با آنها می رساند، آسیای مرکزی، پارس و بیزانس به اروپای غربی وصل می نمود) باعث در دسترس قرار گرفتن این نقوش در گستره وسیع جغرافیایی شده بودند.

کاروان های تجاری با گذشتن از پارس، ابریشم خام، لباس ها، بافته ها و سایر اقلام تجاری آنان را به سمت شهرهای مختلف از جمله بغداد، دمشق و امپراطوری بیزانس همراه برده اند. این مسیر راه زمینی محسوب می شده است.

از سویی دیگر، تجار و بازرگانان از مسیرهای دریایی نیز استفاده کرده، ابریشم خام و سایر کالاهای چین، هند و سیلان را از بنادر سیلان توسط کشتی به بنادر ایرانی منتقل و از آنجا به سایر بلاد همچون سوریه و جزیره العرب حمل می کرده اند.

کشمکش های اقتصادی در زمینه محصولات و تولیدات ابریشمین و صادرات و واردات آن استراتژی جدیدی در منطقه فراهم می آورد که سبب رد و بدل قدرت اقتصادی و به تبع آن سیاسی، بین دو امپراطوری ساسانی و بیزانس می شد. با وجود این، مدت های مدیدی نبض صادرات و واردات ابریشم از طریق جاده ابریشم در دست ایران ساسانی بوده است.

ساسانیان علاوه بر محصولات کشاورزی، تولیدات صنعتی را نیز صادر می کرده اند، مشهورترین آنها را می توان صنعت ابریشم دانست. در واقع، این کار از قرن چهارم میلادی به بعد با ایجاد روابط با چین و صادرات ابریشم خام توسعه یافته بود. ساسانیان کنترل راه ابریشم در قسمت غربی را بر عهده داشته و قطب تجاری در صادرات محصولات به پارس و اروپا شده بودند. این ارتباط با چینیان در آن زمان بیشتر بوسیله کاروان های تجاری و هیئت های تبلیغی دینی نسطوریان مسیحی صورت می گرفته است.

همچنین تولیدات کارگاه های ابریشمی مستقر در سلسله جبال زاگرس، راه تجاری خود را از طریق رود دجله (به عنوان راه آبی) به سوی هند و سوریه باز کرده بودند. در قرن ششم میلادی، ژوستینیان امپراطور بیزانس تلاشی بسیار جهت دست یابی به صنعت و شیوه تولید ابریشم داشت تا بتواند با رقبای دیرینه خود (ساسانیان) برابری نماید. وی سرانجام پس از دستیابی به سیوه و طاز پرورش کرم ابریشم، کارخانجات آن را در کنستانتینوپل تاسیس نمود که تا قرن نوزدهم میلادی به عنوان تنها تولید کننده و قطب صنعت ابریشم در اروپا شناخته می شد.

با این احوال، تاثیر و نفوذ نقشمایه ها و الگوهای ساسانی بر پارچه های ابریشمی بیزانسی چنان بوده است که حتی امروزه نیز تفکیک و تشخیص برخی پارچه های بیزانسی از ساسانی را مشکل کرده است. وفورترینات ساسانی: اسبان بالدار، سیمرغ، شیرها، پرندگان، سوارکاران شاهی و سایرین، و از همه مهم تر، مدالیون های مرواریدی ساسانی و شیوه بافت آنها در پارچه های بیزانسی به این همانندی ها قوت بخشیده است.

مسلما، تجارت این پارچه های بسیار نفیس و گرانبها باعث گسترش آنها در سراسر اروپا شده بود. از طریق ارتباط بازرگانی ونیزی ها با کنستانتینوپل پارچه های

ابریشمین راه خود را به غرب اروپا باز نمود. در فرانسه و در دوران شارلمانی (۷۸۱-۸۱۴ میلادی)، یهودیان به موسسات بازرگانی ورود پیدا کرده و مسئولیت حمل و نقل پارچه های ابریشمین بیزانسی و شرقی را به فرانسه و حتی انگلستان به عهده گرفتند.

شعباتی از کارخانجات ابریشم بافی در کورنت، تیس و آتن تاسیس شده بود، با این وجود امپراطوری بیزانس مالکیت کرم ابریشم و صنعت آن را به مدت شش قرن برای خود محفوظ کرد.

سیسیل را می توان اولین منطقه در اروپای خارج از کنترل بیزانس دانست که در حدود ۸۴۷ میلادی، هنر صنعت ابریشم را با تاسیس کارخانه آن، توسعه بخشید. صنعتگران مهاجر یابی، هندی و بیزانسی، دانش این صنعت را با خود برای سیسیل به ارمغان آوردند و تکنیک های بافت آن را به آنها آموختند. مدل ها و الگوهای اصالت ساسانی و بیزانسی در پارچه های سیسیلی ظهور پیدا کرده و تا قرن ها تکرار شدند.

در قرن یازدهم میلادی، سیسیل تحت فرمان زمان ها درآمد، آنها که ابتدا به عنوان مهمان و مزدور آمده بودند، به زودی بر آن تسلط یافته و حاکم وقت شدند. رابرت گیسکارد مشهورترین رهبر دوران پیروزی و فتح سیسیل بود. گیسکارد (۱۰۱۵-۱۰۸۵ میلادی) ماجراجوی نرماندی بود که جنوب ایتالیا، سیسیل را فتح نمود. با وجود این، هنر و کارخانجات بافندگی رشد و بالندگی خود را در زمان راجر دوم به دست آورد. راجر دوم پالمو را پایتخت خود قرار داد.

سیسیلی ها از بافت پارچه بیشترین بهره را برده و این صنعت را توسعه دادند. بردگان تبسی و کورنتی که دارای تخصص بافندگی بودند به شدت مورد توجه قرار گرفتند. طرح های مورد علاقه، ترکیباتی شکوهمند از درخت و برگ های نخل و خرما، عقاب ها، قوها، شیرها، اردک ها، سگ ها و سایر چهارپایان، باغ ها، موضوعات مذهبی و سایر موارد، بوده اند.